

Δικηγορικός Σύλλογος
Ηρακλείου

Μηνολόγιο Εορτολόγιο
Κρητομυκηναϊκού Πολιτισμού

2003

Ξέρω πως η κληρονομιά μας βρίσκεται
και διατηρείται για μας, από το χρόνο.
Ξέρω πως υπάρχει μια άμετρη θάλασσα χρόνου,
που μια μέρα θα ξεσηκωθεί και θα σαρώσει
σαν φύλλα αντρός που μας έκαναν κακό.
Εγώ θα το δώ, όταν το ποτάμι του χρόνου ξεχειλίζει.

«Κ. Ντίκενς»

Πρόλογος

Ο Δικηγορικός Σύλλογος Ηρακλείου αποφάσισε να παραδώσει στα μέλη του ένα πρωτότυπο ημερολόγιο, που να έχει σχέση με τον ΚρητοΜυκηναϊκό πολιτισμό.

Το θέμα "ΜΗΝΟΛΟΓΙΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ" ανέλαβε και επεξεργάστηκε ο συμπολίτης καθηγητής Πληροφορικής κ. Μηνάς Τσικριτζής, ερευνητής αιγαιακών γραφών, μελέτη του οποίου στη Γραμμική Α εξέδωσε το 2001 η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.

Τα χρήσιμα στοιχεία που περιλαμβάνονται στις πρώτες σελίδες του κειμένου, ακολουθεί μια πρωτότυπη μελέτη για τον χρόνο και τα ημερολόγια του Κρητο Μυκηναϊκού πολιτισμού. Σε κάθε σελίδα επίσης του ανά χείρας ημερολογίου υπάρχει και ο τρόπος γραφής των σχετικών στοιχείων, με βάση τη συλλαβογραφική Γραμμική Β γραφή. Πάνω στα γνωστά ονόματα των σημερινών μηνών, παρετέθησαν τα πιθανά ονόματα μηνών όπως τα γνωρίζουμε από τα αρχεία της Κνωσού και της Πύλου, με σχετικές παραστάσεις του ΚρητοΜυκηναϊκού πολιτισμού.

Ευχαριστίες οφείλονται στον καθηγητή κ. Τσικριτσή για τον χρόνο που διέθεσε και τον κόπο που κατέβαλλε για την σύνθεση του αξιόλογου κειμένου, καθώς και στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του ΔΣΗ Αικατερίνη Δουλγεράκη, Νίκο Φανταουτσάκη και Ειρήνη Χαλαμπαλάκη, για τη φροντίδα και το ενδιαφέρον με το οποίο περιέβαλαν την έκδοση αυτή. Παραδίδουμε στα μέλη μας το ημερολόγιο μαζί με την υπόσχεση πως θα καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε το 2003 να προστεθεί μια ακόμη σημαντική σελίδα στην ιστορία του Συλλόγου μας.

Ηράκλειο, Νοέμβριος 2002

Βασίλης Λαμπρινός
Πρόεδρος του Δικηγορικού
Συλλόγου Ηρακλείου

ΣΥΜΒΟΛΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Α ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β ΓΡΑΦΗΣ *

AB 01 └ DA	AB 21 ♀ QI	AB 31 Υ. 3A	AB 54 □ WA	AB 76 ⋈ RA	AB 723 ⊖
AB 02 ├ RO	AB 21 ^f ⌒ 21 ^f	AB 34 C. *34	AB 55 H NU	AB 77 ⊕ KA	AB 131a ⌒ VIN
AB 03 ≠ PA	AB 21 ^m ♀ 21 ^m	AB 37 Λ TI	AB 56 H *56	AB 78 ☉ QE	AB 131b ⌒ 131b
AB 04 ⌒ TE	AB 22 ↑ *22	AB 38 A E	AB 57 □ JA	AB 79 ☼ *79	A 131c ⌒ 131c
AB 05 └ TO	AB 22 ^f ⌒ 22 ^f	AB 39 Δ PI	AB 58 □ SU	AB 80 ⋈ MA	AB 164 ⊖
AB 06 └ NA	AB 22 ^m ♀ 22 ^m	AB 40 ⊖ WI	AB 59 □ TA	AB 81 ⋈ KU	AB 171 ⌒ 171
AB 07 └ DI	AB 23 ↑ MU	AB 41 ⋈ SI	AB 60 L RA	AB 82 ⋈ *82	AB 180 ⌒ 180
AB 08 └ A	AB 23 ^m ♀ 23 ^m	AB 44 ⋈ KE	AB 61 □ O	AB 85 ⊖ AU	AB 188 ⊖
AB 09 ⌒ SE	AB 24 I NE	AB 45 ⌒ DE	AB 65 ⌒ *65	AB 86 ⌒ *86	AB 191 ⊖
AB 10 ⌒ U	AB 26 ⌒ RU	AB 46 X JE	AB 66 ⌒ TA	AB 87 ⌒ TWE	A 301 ⌒ 301
AB 11 └ PO	AB 27 Ψ RE	AB 47 ⋈ *47	AB 67 ⌒ KI	A 100/102 ⌒ A	A 302 ⌒ 302
AB 13 ⌒ ME	AB 28 ⌒ I	AB 49 ⌒ *49	AB 69 ⌒ TU	AB 118 ⌒ dwo	A 303 ⌒ 303
AB 16 ♀ QA	A 28b ⌒ 28b	AB 50 ⌒ PU	AB 70 ⌒ KO	AB 120 ⌒ GRA	A 304 ⌒ 304
AB 17 ♀ ZA	AB 29 ⌒ PU	AB 51 ⌒ DU	AB 73 ⌒ MI	A 120b ⌒ A	A 305 ⌒ 305
AB 20 ↑ ZO	AB 20 * NI	AB 52 ⌒ RI	AB 74 ⌒ ZE	AB 122 ⌒ OLIV	A 306 ⌒ 306

Η παράσταση σε κάθε κελί του πίνακα αντιπροσωπεύει: το συλλαβόγραμμα στο κέντρο, δεξιά την φωνητική αξία και αριστερά τον κωδικό.

ΜΗΝΟΛΟΓΙΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ξέρω πως η κληρονομιά μας βρίσκεται και διατηρείται για μας, από το χρόνο. Ξέρω πως υπάρχει μια άμετρη θάλασσα χρόνου, που μια μέρα θα ξεσηκωθεί και θα σαρώσει σαν φύλλα αυτούς που μας έκαναν κακό. Εγώ θα το δώ, όταν το ποτάμι του χρόνου ξεχειλίζει.

«Κ. Ντίκενς»

Ο ΧΡΟΝΟΣ

Οι Ορφικοί ύμνοι πρωταρχικά αναφέρουν τον Χρόνο, ως αρχή του κόσμου, ενώ ο Χρόνος, ως θεότητα, απαντάται στον Φερεκύδη. Στους κλασικούς ποιητές αποκαλείται «πατήρ πάντων». Σε επιγραφή της Ελάτειας του 5^{ου} αιώνα π.Χ., ο Ποσειδών αναφέρεται ως «Χρόνου υἱός». Η τελευταία αυτή αναφορά, σε συνδυασμό με τις προηγούμενες, μπορεί να οδηγήσει στην ταύτιση του Χρόνου με τον Κρόνο που καταπίνει τα παιδιά του, όπως η αιωνιότητα εξαφανίζει τα δημιουργήματα του κόσμου.

Ο χρόνος, στα ομηρικά έπη ρέει άφθονος, *δηρός*, δεν ονοματοθετείται στην κύκλια ημερολογιακή του κίνηση και δεν υπάρχει κανενός μηνός το όνομα. Στην *Οδύσσεια* τα γυρίσματα των μηνών προσδιορίζονται με τις φάσεις της σελήνης, όπως αποτυπώνεται στη στερεότυπη φράση "τοῦ μὲν φθίνοντος μηνός, τοῦ δ' ἴσταμένουιο" (ξ 162, τ 306). Ένας μοναδικός μήνας - ο *Ληναίων*¹ ονοματίζεται από τον Ησίοδο (*Έργα και Ήμέραι*, στ. 504). Ο Όμηρος και ο Ησίοδος μας δίνουν ελάχιστες πληροφορίες για την επίσημη θέσπιση σεληνο-ηλιακού ημερολογίου. Η αναφορά του Ησιόδου σε ονόματα μηνών στο *Έργο του* ήταν πρακτικά άχρηστη για τις ανάγκες και τους σκοπούς του συγκεκριμένου ποιήματος. Για τη δήλωση του ακριβούς χρόνου, κατά τον οποίο έπρεπε να αναληφθούν οι λογής, ποικίλα περιγραφόμενες, αγροτικές και ναυτικές δραστηριότητες, προσφέρονταν οι αναφορές στις τροπές του ηλιακού έτους, στις εμφανείς δηλαδή, ετήσιες κινήσεις αστερών και αστερισμών, με τις οποίες παραδοσιακά ήταν απόλυτα εξοικειωμένοι γεωργοί και ναυτικοί.

Τη σιωπή του Ομήρου, για το θέμα των μηνών συμπληρώνει ως ένα βαθμό το *Αιγαιακό παρελθόν* της 2ης χιλιετίας π.Χ., με τις επιγραφές του. Τα σύνθετα ανακτορικά μορφώματα της μινωικής Κρήτης και της μυκηναϊκής Ελλάδας, μέσα από τους διαύλους της πολιτισμικής συνέχειας, κληροδότησαν στους επερχόμενους ουκ ολίγα σε επίπεδο υλικού πολιτισμού, θεσμών και θρησκευτικής έκφρασης.

Το ημερολόγιο στους κλασικούς χρόνους διασώζεται και είναι σχετικό με την τοπική πολυμορφία: τα ονόματα μηνών δεν εμφανίζονται παντού τα ίδια, αλλά παραλλάσσονται

¹ Ησύχιος Λεξ. Α, 882 «Λιναίων' μήν, οὐδένα τῶν μην Βοιωτοὶ οὕτω καλοῦσι εἰκάζει δὲ ὁ Πλούταρχος Βουκάτιον, καὶ γὰρ ψυχρὸς ἐστίν, ἐνίοι δὲ τὸν Ερμαῖον, ὃς μετὰ τὸν Βουκάτιόν ἐστιν ... καὶ γὰρ Ἀθηναῖοι τὴν τῶν Ληναίων ἐορτὴν ἐν αὐτῷ ἄγουσιν (Hes. op. 504)»

ανάλογα με τις πόλεις-κράτη. Ιδιαίτερα διαφωτιστικές είναι επί του προκειμένου οι έντονες αποκλίσεις που παρατηρούνται στα ημερολόγια των κρητικών πόλεων, παρ' όλη την υπαγωγή τους σε μια κλειστή νησιωτική ενότητα.

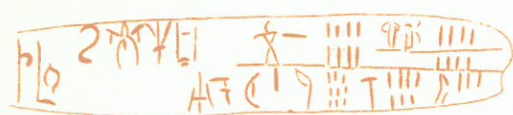
ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΗ ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β

Το 1952, η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β από τον Μ. Ventris ήρθε να δικαιώσει την ύπαρξη μηνολογίου και εορτολογίου. Στα αρχαιότερα από τα σωζόμενα κείμενα ελληνικής συλλαβογραφικής γραφής του 13ου αιώνα π.Χ., η δήλωση χρονικών παραμέτρων κρινόταν, κατά περίπτωση, απαραίτητη για τις ανάγκες της σκοπούμενης συστηματικής καταγραφής και αρχειοθέτησης, μιας και επρόκειτο στην ουσία για "λογιστικά" κατάστιχα των παραγωγικών δραστηριοτήτων και των λογής εμπορικο-οικονομικών δοσοληψιών των ανακτόρων. Η έννοια του χρόνου μαρτυρείται με τους όρους *re-tu-si-nwa*: (περισυν^{Φά}) και την ακροφωνική βραχυγραφία *re*: (πε)ρυσιν^{Φός} με 70 αναφορές στην Κνωσό που έχουν σχέση με υποχρεώσεις από τον προηγούμενο χρόνο. Οι λέξεις *ne-wo*: (νέ^{Φος}) και *za-we-te*: (σα^{Φε}τές = αυτό το έτος), λειτουργούν στα κείμενα αντίθετα από τις *περισυν^{Φά}* και *περυσιν^{Φός}*, δηλώνοντας τον τωρινό χρόνο. Ο εφετινός χρόνος γράφεται και ως *to-to-we-to* (τούτο ^{Φέ}τος). Υπάρχει, ακόμα μια αναφορά από την Πύλο² (PY Ma365) για το δεύτερο χρόνο με τη φράση *ha-te-ro we-to* (ἄ^{τε}ρο ^{Φέ}τος).

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΜΗΝΕΣ

Παρά την αποσπασματικότητά τους, τα αρχεία της Κνωσού και της Πύλου πιστοποιούν την ημερολογιακή ρυθμολόγηση του μυκηναϊκού έτους, τον μερισμό του σε μήνες. Οι ονομασίες των μηνών σχηματίζονταν με βάση γεωργικές και λατρευτικές δραστηριότητες.

Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι η αμοιβή των εργαζομένων γινόταν με βάση το σεληνιακό μήνα (βλ. επιγραφή KN 819). Πράγματι, κάποιες φορές, αναφέρεται το σύμβολο του μήνα ^Ζ ή του μισού μήνα.

KN 819 (Μετ.: *qa-ra / we-ke-i-ta man1 8 ko-wo 8 si-to 9 T7 V3*)
si-to ^Ζ μήνας 1 κριθή 9 T7 V3

Η ερμηνεία της επιγραφής KN 819: [*qara* (περιοχή Κνωσού) / εργάτες, άνδρες 18 κούροι (νέοι) 8 / σίτο μήνας 1, κριθή 9 T7 V3], οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, πιθανόν, η λέξη *si-to*, στη δεύτερη γραμμή, πριν από το σύμβολο της σελήνης προσδιορίζει, όπως και η λέξη *si-tya* στη γραμμική Α, τα μισθώματ³ σε δημητριακά των εργαζομένων και μάλιστα σε μηνιαία βάση.

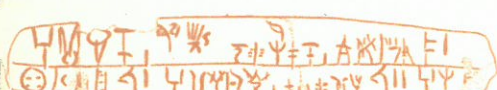
² *ka-ke-we, ha-te-ro, we-to, di-do-si* (χαλκή^{Φες} ἄτερον ^{Φέ}τος δίδωσι = «οι χαλκουργοί το δεύτερο χρόνο πληρώνουν»).

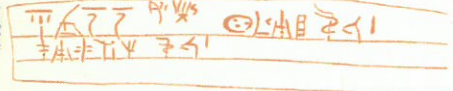
³ Η ποσότητα του κριθαριού, που αναλογεί στους 18 άνδρες και 8 νέους το μήνα, είναι: $(9 \cdot 96 + 7 \cdot 9,6 + 3 \cdot 1,6 = 930)$ λίτρα. Αν υποθεθεί ότι στους εργάτες αναλογεί διπλάσια ποσότητα από εκείνη που αναλογεί στους νέους, τότε ο καθένας λαμβάνει την ημέρα 1,52 λίτρα και 0,760 λίτρα. Οι παραπάνω όγκοι του κριθαριού αντιστοιχούν σε 1 κιλό βάρος για τον εργάτη και 0,5 του κιλού για το νέο εργαζόμενο. Αυτές οι ποσότητες δε διαφέρουν πολύ από αντίστοιχα σιτία της γραμμικής Α και ειδικά του αρχείου των Χανίων.

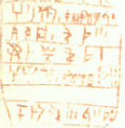
Στη γραμμική Β μαρτυρείται ο τύπος me-no ο οποίος αντιστοιχεί στη γενική της λέξης μηνός. Η αναγραφή του κάθε μήνα υπάρχει στην κορυφή των επιγραφών ως επικεφαλίδα, σύμφωνα με την αρχαιακή δεοντολογία. Οι τοπικοί μήνες, στην αλυσιδωτή διαδοχή τους, αποτελούσαν τα χρονικά κελύφη για την περιοδική αποστολή προσφορών (μέλι ή λάδι), σε διάφορα ιερά και θεότητες.

Το 1974 ο J. Melena, για να προσδιορίσει τη χρονική στιγμή καταστροφής του κνωσιακού ανακτόρου, επιχείρησε να διαβλέψει την εποχική ταυτότητα και τη διαδοχή των εκεί μηνών⁴. Δεχόμενος ότι το κνωσιακό έτος, όπως και το πυλιακό, θα άρχιζε κατά το χειμερινό ηλιοστάσιο, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ανάκτορο καταστράφηκε πιθανότατα στα τέλη του εβδόμου μήνα⁵ του τοπικού ημερολογίου, ο οποίος θα ισοδυναμούσε στην περίοδο μεταξύ Ιουλίου και Αυγούστου. Με ανάλογο σκεπτικό, το 1972 ο J. Chadwick είχε υποθέσει ότι η πυρκαγιά που κατέστρεψε το ανάκτορο της Πύλου θα πρέπει να ξέσπασε κατά την αρχόμενη άνοιξη, θεωρώντας ως ύστατον εκεί μνημονευόμενο μήνα τον *Πλωριστό* τον μήνα, που ο Palmer ερμήνευσε - ως εκείνον της "έναρξης της ναυσιπλοΐας", τον αντίστοιχο δηλαδή με τον *Ανθεστηριώνα* του μετέπειτα αττικού ημερολογίου.

Οι εννέα μήνες, που είναι γνωστοί από τα αρχεία Κνωσού και Πύλου, είναι δυνατόν να αποδοθούν και να συσχετιστούν με μερικούς σημερινούς μήνες ως εξής:

 (a-ma-ko-to)- Αμακτός: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Κνωσό (KNFr 14.1b). Σχετίζεται πιθανό με το μήνα της συλλογής και του θερισμού⁶ (Ιούνιος). Η επιγραφή καταγράφει αποστολές ελαίου στη θεότητα Θηρασία (Άρτεμη), για την Αμνισό σε όλους τους Θεούς και τον Άρη.

 (di-wi-jo-jo)- Δίιος: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Κνωσό (KNFr 5.1). Στην Κνωσό, ο Δίος μήνας πρέπει να σχετιζόταν με τη βασιική γιορτή του Δία, που λατρευόταν και ως Δικταίος (di-ka-ta-jo di-we), και ταυτιζόταν με τον νεαρό μινωικό βλαστικό θεό⁷. Στην επιγραφή αυτή αποστέλλεται λάδι στη Θηρασία και σ'όλους του θεούς. Ο Δίιος, ταυτίζεται με το μήνα Οκτώβριο: Εμφανίζεται σε περισσότερα μεταγενέστερα τοπικά ημερολόγια, όπως της Μακεδονίας, της Αιτωλίας, της Λέσβου κ.ά.

 (de-u-ki-jo-jo)- Δεύκιος: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Κνωσό (KNFr1+31). Ο μήνας αυτός ετυμολογικά πρέπει να ταυτίζεται με τον Αύγουστο, καθότι: «δεῦκος γαρ τὸ γλυκὺ .» δεύκος > γλεύκος > γλυκός

Στα αρχεία της Κνωσού διασώζονται ονόματα 7 μηνών.

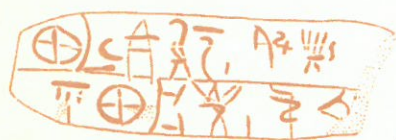
J. Melena, Οι Μυκηναϊοί Έλληνες, 212, Αθήνα 1996

Ετυμολογικά μπορεί να συνδεθεί με τους τύπους a-ma : άμάω (= συλλέγω, θερίζω στάρι).

Στο ημερολόγιο της Βιθυνίας ο Δίος αντιστοιχεί στο μήνα Φεβρουάριο.

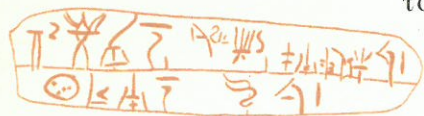
μούστος. Η παρατιθέμενη επιγραφή αναφέρει ποσότητες λαδιού που, κατά του Δευκίου μηνός (*de-u-ki-jo-jo me-no*), στάλθηκαν από τις αποθήκες του ανακτόρου στον Δικταίο Δία (*di-ka-ta-jo di-we*), στο ιερό Δαιδάλειον (*da-da-re-jo-de=Δαιδαλείονδε*), στους Πάντες θεούς (*pa-si-te-o-i*), της Αμνισού (*a-mi-ni-so pa-si-te-o-i*), στην Ερινύα (*e-ri-nu*) κ.α. Η στερνή αποδέκτης της προσφοράς εμφανίζεται η *Ανέμων Ιέρεια* (*a-ne-mo i-je-re-ja*).

(ka-ra-e-ri-jo)- Κλάριος: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Κνωσό (KNFr 6.1). Ο Κλάριος, τέλος, αν ευσταθεί τούτη η μεταγραφή του, θα έβρισκε τον αντίστοιχό του στον

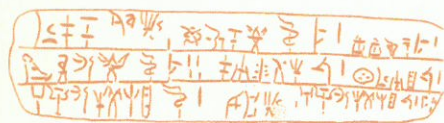
μήνα Κλαριών της Εφέσου. Είναι γνωστό το επίθετο του Απόλλωνα Κλάριος, όπως και του Δία στην Τεγέα, προς τιμή του οποίου γινόταν μεγάλη γιορτή, πιθανόν κατά το μήνα Σεπτέμβριο.

(wo-de-wi-jo)- Ρωδήιος: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Κνωσό (KNF16.1) ο μήνας των ρόδων. Κατά τον μήνα των ρόδων, τον *Ρωδήιο*, θα ετελείτο ασφαλώς μια σχετική ανοιξιάτικη γιορτή, με προσφορές πιθανότατα και άγριων ρόδων, αν κρίνουμε τουλάχιστον από τις πομπές γυναικών στα

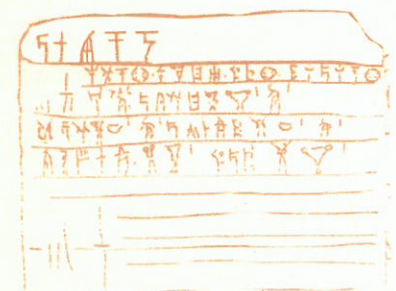
τοιχογραφικά προγράμματα των μυκηναϊκών ανακτόρων. Ο μήνας αυτός πιθανόν να αντιστοιχεί στον Μάιο.

(ra-pa-to)- Λάπατος: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Κνωσό (KNFr13.1). Την ισχυρότερη, ωστόσο, ένδειξη για τη μυκηναϊκή καταγωγή του ελληνικού ημερολογίου μας δίνει, πιστεύω, η επιβίωση του ονόματος δύο ή ίσως τριών κνωσιακών μηνών στα

ημερολόγια των ιστορικών χρόνων. Ο μήνας *Λάπατος* εμφανίζεται πολλούς αιώνες αργότερα, ως μήνας αρκαδικός, σε μια επιγραφή του Ορχομενού.

(po-ro-wi-to)- Πλοιστός: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Πύλο (PYTn316.1). Με το όνομα «Πλοιστός» πιθανόν δήλωναν στην Πύλο τον μήνα επανέναρξης των

ανοιξιάτικων θαλασσινών ταξιδιών, του αντίστοιχου με τον *Ανθεστηρίωνα* του μετέπειτα αττικού ημερολογίου, δηλαδή τον Μάρτιο⁸. Η αμφίγραφη πυλιακή πινακίδα (PY Tn316), από την πλευρά της, αναφέρει κάτω από τον μήνα αυτό (*po-ro-wi-to-jo*) της επικεφαλίδας προσφορές 13 πολύτιμων χρυσών αγγείων, καθώς και 8 γυναικών και 2 ανδρών, που στάλθηκαν ενδεχομένως, εν πομπή ως θύματα

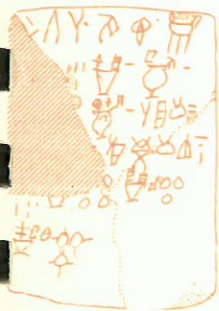
⁸ Στα αρχεία της Κνωσού διασώζονται ονόματα 7 μηνών.

(σφάγια), σε 5 ιερά και τις εκεί λατρευόμενες θεότητες. Τέλος, η ύπαρξη μιας κλειδούχου ka-ra-wi-ro-ro (Κλαϊφόρος), παράλληλα με τον γενικό τύπο «πάσι Θεοίς», ερμηνεύει, όπως υποστηρίζει ο Χρ. Μπουλώτης, τον έλεγχο στον χώρο πρόσβασης σε όλους τους ναΐσκους.

(pa-ka-ja-ni-jo-jo)- Σφαγιάνιος: Αναφέρεται σε επιγραφή από την Πύλο (PYFr1224). Ο μήνας Σφαγιάνιος¹⁰, έλκει πιθανότατα το όνομα του από το μεγάλο ιερό της Πύλου, την Σφαγιάνα (pa-ki-ja-na). Ήταν επομένως ένας τοπικός πυλιακός μήνας. Θα ήταν ο μήνας της κορυφαίας γιορτής του ομώνυμου μεγάλου τοπικού ιερού, της Σφαγιάνας, όπου λατρευόταν περισσότερες επιμέρους θεότητες. Μπορεί μάλλον να ταυτιστεί με τον Απρίλιο, επειδή μαζί με το Πλοιστό (Μάρτιο) συνθέτουν συνεχόμενα το τελευταίο δίμηνο πριν την καταστροφή του ανακτόρου της Πύλου.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

Στις πινακίδες διασώζονται και ονόματα γιορτών. Στην Πύλο (PY Un2) γίνεται αναφορά σε εορτή και συμπόσιο περίπου 2.000 ανθρώπων, με την ευκαιρία της μύησης του Άνακτος. Αντίστοιχη εορτή φαίνεται να καταγράφεται και στα αρχεία της Γραμμικής Α από την Αγία Τριάδα: στην πινακίδα HT 30, με παράλληλη καταγραφή στην πινακίδα HT 31 του σημαντικού σε ποσότητα εξοπλισμού με σκεύη, που θα απαιτούντο γι' αυτή τη διοργάνωση. Στην πινακίδα HT31 παρατηρούμε ότι η ονομασία του κάθε αγγείου βρίσκεται γραμμένη με μικρά σύμβολα πάνω από το ιδεόγραμμά του. Ενδιαφέρον είναι ότι η πινακίδα αυτή τελειώνει με τη φράση «πάντα τε κωνικά κύπελλα 3000» δηλώνοντας το άθροισμα του συνόλου των κωνικών κυπέλων.

Οι αναφορές των εορτών στην Πύλο παρείχαν και χρονικές δηλώσεις (με την έννοια του μήνα) τα ονόματα γιορτών, όπως το προφανώς ιερογαμικό re-ke-e-to-ro-te-ri-jo (λεχεστροφτήριο) το στρώσιμο της κλίνης.

Υπάρχουν ακόμα περιφράσεις, δηλωτικές παραγωγικών πρακτικών, όπως me-tu-wo ne-wo (μέθυος νέου = η εποχή ανοίγματος του νέου κρασιού), που νοηματικά θυμίζει τα μετέπειτα Πιθοίγια. Μια τελευταία φράση to-no-e-ke-te-ri-jo (θρόνο ελκτήριο) από την Πύλο ίσως είναι ο πρόγονος ετήσια εορτής κατά την οποία πρόσφεραν στη θεότητα τον γεννητό μανδύα σε αντικατάσταση του παλιού.

Ο θρησκευτικός χαρακτήρας και οι λατρευτικές συνδηλώσεις των μηνολογίων Κνωσού και Πύλου είναι το δεύτερο εμφανές στοιχείο σύγκλισής τους με τα ημερολόγια της ιστορικής εποχής. Μέσα από τον ίδιο ονοματοθετικό μηχανισμό, κάποιοι μήνες

¹⁰ Η σχετιζόμενη λέξη είναι pa-ki-ja-si = σφαγίασι.

⁰ Ετυμολογικά η λέξη σφαγιάνιος μπορεί να συσχετιστεί με το σφάζω και σφάγιο το οποίο στον Όμηρο χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για ζώα, ιδιαίτερα στις θυσίες. Το θέμα σφαγ- έχει πιθανόν σχέση με τον Μυκηναϊκό τύπο pa-ka-na φάσγανα (ξίφη, μαχαίρια).

ονοματίζονται από θεότητες, σημαίνοντα ιερά ή γιορτές. Όλα αυτά μαζί, στην ημερολογιακή τους συνάρτηση, συνέτειναν στην ιερή σηματοδότηση του έτους, εμφανίζοντας συγχρόνως τους κύριους σταθμούς του θρησκευτικού εορτολογίου. Σημαντικές πτυχές του εορτολογίου διασώζει η επίσημη εικονιστική τέχνη της εποχής, προπάντων δε οι ανακτορικές τοιχογραφίες και τα χρυσά σφραγιστικά δαχτυλίδια. Χαρακτηριστικό είναι και το τελευταίο απόκτημα του Μουσείου Ηρακλείου, το λεγόμενο «Δαχτυλίδι του Μίνωα», το οποίο κοσμεί το εξώφυλλο του παρόντος ημερολογίου. Η κατατηξίτεχνη θρησκευτική παράσταση στη σφενδόνη του, απεικονίζει θαλασσινή θεότητα σε πλεούμενο με πηδάλιο-κουπί στο χέρι, να επισκέπτεται παραθαλάσσια ιερά, ενώ στη μια πλευρά μια λατρεύτρια παίρνει μέρος στα δρώμενα σείοντας το δένδρο. Στο κέντρο της σκηνής σε ιερό κορυφής νεαρός λάτρης με αντίστοιχο

ρόλο προσφέρει στην καθήμενη θεότητα κάποιο καρπό από το δένδρο που κρατιέται. Στην άλλη μεριά υπερίπταται άλλη μορφή θεότητας η οποία αφού πάρει την καθισμένη θέση δέχεται τις προσφορές των λατρευτών της.

Οι αναφορές σε εορτές δεν ολοκληρώνεται χωρίς την παράθεση των ονομάτων των θεοτήτων που λατρεύονταν

αφού τα θρησκευτικά τεκμήρια των επιγραφών τους αποδίδουν διάφορες προσφορές. Τα ονόματα αυτά, σε πιθανή μεταγραφή είναι τα εξής:

a-si-wi-ja-po-ti-ni-ja	Ασία Πότνια	e-ri-nu	Ερινός
a-ta-na-po-ti-ni-ja	Αθηνά Πότνια	i-qe-ja-po-ti-ni-ja	Ιππία Πότνια
a-ti-mi-te	Αρτεμη	i-qe-me-de-ja	Ιφιμέδια
di-wi-ja ή di-u-ja	Δία	ma-na-sa	Μάνασα
di-wi-jo	Δίας	ma-te-re te-i-ja	Θεία μητέρα
e-me	Ερμής	pe-re-twa	Περσεφόνη
e-nu-wa-ri-jo	Ενάλιος	po-si-da-e-ja	Ποσειδάεια
e-ra	Ήρα	po-si-da-o	Ποσειδάο
e-re-u-ti-ja	Ειλείθνια	qe-ra-si-ja	Θηρασία
e-re-wi-jo-po-ti-ni-ja	Ελών Πότνια	qo-wi-ja	Βώπις (Ήρα)

ΜΙΝΩΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

Ατυχώς, κανένας από τους σωζόμενους μήνες στις επιγραφές της Κνωσού δεν διασταυρώνεται άμεσα με τα ονόματα μηνών των μεταγενέστερων κρητικών ημερολογίων. Ενδέχεται ωστόσο, δύο μήνες της ιστορικής εποχής, θεωνυμικού σχηματισμού, ήτοι ο μαρτυρημένος για την Γόρτυνα, Κνωσό και Λύττο Βελχάνιος και ο Δικτυναίος της Απτέρας, να προέρχονται τη μινωική παράδοση, αφού λατρευτικά

υπόσταση και ιδιότητες του Βελγανού όσο και της Δίκτυννας παραπέμπουν, όπως γενικότερα πιστεύεται, στην μινωική Κρήτη.

Οι λαοί των μεγάλων πολιτισμών της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου είχαν θεσπίσει ημερολόγια -σεληνιακά- από την 3η χιλιετία π.Χ. Παρόλο που στον αιγαιακό χώρο δεν υπάρχουν αντίστοιχες μαρτυρίες, δύσκολα θα αμφισβητούσε κανείς τη χρήση ημερολογίου στη μινωική Κρήτη, κυρίως στις αρχές της 2ης χιλιετίας: δηλαδή, με την ίδρυση των πρώτων ανακτόρων που επεμβαίνουν ρυθμιστικά και ελέγχουν τις ποικίλες εκφάνσεις του κοινωνικού, οικονομικού και θρησκευτικού βίου. Στη συστηματοποίηση του ημερολογιακού τους χρόνου, οι Μινωίτες θα όφειλαν πολλά στη συμβολή του ιερατείου, αρμόδιου για τις απαιτούμενες, συντονισμένες όσο και ακριβείς, αστρονομικές παρατηρήσεις, που απαιτούσε η ναυσιπλοΐα στην ανοικτή θάλασσα. Η εμπειρική μέτρηση του χρόνου, στη συνάρτηση της με την στοιχειώδη, έστω, αστρονομική ανίχνευση, θα χανόταν βέβαια στην αχλύ των αιώνων, μιας και υποβοηθούσε τα μέγιστα τις απαιτήσεις της ολοένα και γοργότερα αναπτυσσόμενης ναυσιπλοΐας καθώς επίσης της κύκλιας αγροτικής ζωής.

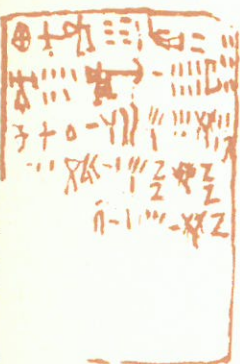
Στην κατασταλαγμένη του μορφή, το μυκηναϊκό ημερολόγιο, όπως μας αποκαλύπτεται μέσα από τις πινακίδες της Γραμμικής Β, προϋποθέτει ασφαλώς μακρά παράδοση αλλά και έξωθεν επιδράσεις για την ρύθμισή του. Με τη σειρά τους οι Μυκηναίοι, στο συγκεντρωτικό ανακτορικό στάδιο του πολιτισμού τους, θα επηρεάστηκαν από το ημερολογιακό πρότυπο της Κρήτης, όπου άλλωστε εμπνεύστηκαν μαζί με το ύψιστο πολιτισμικό αγαθό της γραφής, το μετρικό και το μετρολογικό τους σύστημα.

Όσα γνωρίζουμε για το μινωικό ημερολόγιο προέρχονται από τις πινακίδες της Αγίας Τριάδας και των Χανίων, όπου αναφέρονται καταβολές σιτηρεσίων, για διάφορες εργασίες, κάθε εβδομάδα. Για παράδειγμα στην πινακίδα ΗΤ 94α που ακολουθεί.

Πινακίδα HT 94a

Μεταγραφή

Παρατηρήσεις

ka-(r)pa man 𐤀 62 1^η ομάδα
nau 𐤍 20 2^η ομάδα
a-ti 7 3^η ομάδα
wom 𐤊 18 4^η ομάδα
ta 6 5^η ομάδα

ku-ro(i) 110

sa-rya 𐤑 3
𐤕 3λ
𐤍 2

σπηρέσια των 110

𐤕𐤕 11 σπηρέσιο των 11
𐤑_Z 𐤕_Z [𐤍 ?]

𐤕 14 σπηρέσιο των 14 𐤑_Z < 𐤕_Z

Πολύτιμες πληροφορίες μηνολογίου, ως προς τη ρυθμιστική σημασία ήλιου και σελήνης στο τελετουργικό, κυρίως τουλάχιστον, ημερολόγιο, αντλούνται από την εικονογραφία της εποχής. Σε μερικές για παράδειγμα, λατρευτικές σκηνές, βλαστικού - γονιμικού χαρακτήρα, όπως σε ένα χάλκινο αναθηματικό πλακίδιο από το σπήλαιο του Ψυχρού, παρατηρούμε τη

και πουλιού ενώ στο πάνω μέρος υπάρχει ο ήλιος και η σελήνη, που πιθανόν υπενθυμίζουν τη συμβολή τους στη ρύθμιση του σεληνο-ηλιακού ημερολογίου. Με ανάλογο τρόπο στα χρυσά δακτυλίδια CMS I,17 και 179 από τις Μυκήνες και την Τίρυνθα, ο συνδυασμός των δύο αυτών ουράνιων σωμάτων υποδηλώνει ίσως σεληνο-ηλιακό ημερολόγιο, για τη θέσπιση του οποίου συνηγορεί πρόσθετα η έμμεση μαρτυρία του Ομήρου: «Κνωσός, μεγάλη πόλις, ἔνθα τε Μίνως ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστῆς». Το περίφημο αυτό όσο και πολυσυζητημένο χωρίο της Οδύσσειας (τ 178-179) θεωρείται ομόγλωσσο ότι αντανακλά τη θέσπιση ενός οκταετούς ημερολογιακού κύκλου (οκταετηρίς), μετά την παρέλευση του οποίου γινόταν η ανανέωση της ιερής βασιλείας.

Ένα σεληνο-ηλιακό ημερολόγιο απαιτούσε μακροχρόνιες και συνεχείς παρατηρήσεις των φάσεων της σελήνης, για τον καθορισμό της έναρξης του μήνα, όσο και του ηλίου, για τον χρονικό προσδιορισμό των ηλιοστασιών - που επιτυγχανόταν με την παρακολούθηση, από τον ίδιο πάντα τόπο των σημείων ανατολής ή δύσης του ηλιακού δίσκου, σε σχέση με μια συγκεκριμένη κορυφογραμμή. Το εξαρτημένο από τα ανάκτορα ιερατείο είχε όλο τον καιρό να αφοσιώνεται απερίσπαστα σε τούτο το έργο, το οποίο θα πρέπει να γινόταν πιθανόν από σταθερά παρατηρητήρια, κατά τεκμήριο

πιο αποτελεσματικά, όταν βρίσκονται σε υψηλές τοποθεσίες. Από την άποψη αυτή, το πλούσιο ανάγλυφο της κρητικής γης πρόσφερε ως ιδεώδη παρατηρητήρια τα επιβλητικά βουνά της, όπου από την έναρξη κιόλας της Παλαιοανακτορικής περιόδου (2000/1900 π.Χ.) είχαν ιδρυθεί πολυάριθμα Ιερά Κορυφής.

Αρχαιοαστρονομικές παρατηρήσεις που διεξήγαγε πρόσφατα το Πανεπιστήμιο της Ονιάλας, από τα Ιερά Κορυφής του Πετσοφά και του Τραόσταλου, ενίσχυσαν την άποψη ότι οι Μινωίτες θα πρέπει να επιδίδονταν στη συντονισμένη παρακολούθηση του ηλίου, της σελήνης και των αστερισμών, ιδιαίτερα δε

του Αρκτούρου, τουλάχιστον από τα δύο αυτά Ιερά, με σκοπό τη ρύθμιση σεληνο-ηλιακού ημερολογίου.

Οι αστρονομικές παρατηρήσεις από μερικά τουλάχιστον Ιερά Κορυφής, με σκοπό τη ρύθμιση του ημερολογίου, θα διεύρυναν κατά πολύ τη σημασία τούτων των ιερών τόπων, που, όπως έχει υποστηριχθεί, φαίνεται ότι κάλυπταν ποικίλες εκφάνσεις της λαϊκής όσο και της επίσημης ανακτορικής λατρείας.

Κρίνοντας, τέλος, από την αιτιώδη συνάφεια του τρίπτυχου "αστρονομία - θρησκεία - ημερολόγιο", και συνυπολογίζοντας τον θρησκευτικοκρατικό χαρακτήρα του μινωικού κόσμου, είναι δόκιμο να υποθέσουμε ότι οι μήνες του μινωικού ημερολογίου, θα έφεραν και αυτοί ονόματα ιερά - μια ονοματοθετική πρακτική που υιοθέτησαν αργότερα και οι Μυκηναίοι, όσο και οι Έλληνες; των ιστορικών χρόνων.

Ολοκληρώνοντας αυτό το θέμα, είναι τιμή μου η αναφορά στην πρωτότυπη εργασία του Ερευνητή Κ.Ε.Α της Ακαδημίας Αθηνών Δρ. Χρ. Μπουλώτη, με θέμα: «Σκέψεις για τα Μυκηναϊκά Μηνολόγια» η οποία στάθηκε πολύτιμος βοηθός μαζί με την υπόλοιπη βιβλιογραφία. Τέλος θέλω να ευχαριστήσω το Διοικητικό Συμβούλιο του Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου, που μου ανέθεσε την επιμέλεια παρόντος ημερολογίου.

Νοέμβριος 2002

Μηνάς Δ. Τσικριτσής

Σημεία Γραμμικής Α

	𐀀 8 a	𐀁 28 e/i	𐀂 10 i	𐀃 𐀄 61 o	𐀅 10 u/wi
d	𐀆 1 da	𐀇 45 de	𐀈 7 di	𐀉 79 do2 𐀊 123 dow	𐀋 51 du/o
k	𐀌 77 ka/ha	𐀍 44 ke/he	𐀎 67 ki /k ^h i	𐀏 70 ko/ho	𐀐 81 ku/hu
m	𐀑 80 ma	𐀒 23 me	𐀓 73 mi		𐀔 13 mu/o
n	𐀕 𐀖 na 𐀗 301 na2		𐀘 30 ni/e	𐀙 28 no	𐀚 55 nu/o
p	𐀛 3 pa 𐀜 56 pha	𐀝 78 pe	𐀞 39 pi	𐀟 49 po	𐀠 50 pu/o 𐀡 29 phu
q	𐀣 16 qa	𐀤 78 qe	𐀥 21 qi	𐀦 16 qo	
r	𐀨 60 ra 𐀩 𐀪 rya	𐀫 27 re	𐀬 53 ri/rEi	𐀭 2 ro	𐀮 26 ru
s	𐀯 31 sa/ha	𐀰 9 se/he	𐀱 41 si/hi		𐀲 58 su/o
t	𐀳 59 ta 𐀴 66 tyā	𐀵 4 te	𐀶 37 ti	𐀷 5 to	𐀸 69 tu
w	𐀹 54 wa	𐀺 40 we/ri	𐀻 10 wi/u	𐀼 38 wo	
z	𐀽 17 za	𐀾 74 ze	𐀿 2i 304	𐁀 20 zo	𐁁 118 zu
j	𐁂 57 ja	𐁃 46 je		𐁄 24 jo	𐁅 65 ju/o

*86 𐁆: nau,

*(34:ai,

*𐁇 85:au

«ΔΑΚΤΥΛΙΔΙ ΤΟΥ ΜΙΝΩΑ»

Η κατατηξίτεχνη θρησκευτική παράσταση στη σφενδόνη του, απεικονίζει θαλασσινή θεότητα σε πλεούμενο με πηδάλιο-κουπί στο χέρι, να επισκέπτεται παραθαλάσσια ιερά, ενώ στη μια πλευρά μια λατρεύτρια παίρνει μέρος στα δρώμενα σείοντας το δένδρο. Στο κέντρο της σκηνής σε ιερό κορυφής νεαρός λάτρης με αντίστοιχο ρόλο προσφέρει στην καθήμενη θεότητα κάποιο καρπό από το δένδρο που κρατιέται. Στην άλλη μεριά υπερίπταται άλλη μορφή θεότητας η οποία αφού πάρει την καθισμένη θέση δέχεται τις προσφορές των λατρευτών της.

Μηνάς Τσικριτής